

معرفی مجموعه مقالات

«امامزادگان تبلی گاه هنر قدسی»

سید امیر حسین کامرانی راد

با توجه به نقش و اهمیت امامزادگان در حوزه فرهنگ و تمدن اسلامی و مرکزیت مراقد مطهر ایشان به عنوان قطب‌های فرهنگی و کانون‌هایی برای جوشش اشتیاقات و عواطف ارادتمندان و همچنین لزوم مقابله با هجمه گسترده و برنامه‌ریزی شده دشمنان اسلام خصوصا فرقه ضاله وهابیت به ساحت مقدس امامزادگان عظیم الشان، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه برگزاری کنگره بین‌المللی امامزادگان را در دستور کار خود قرار داد که نخستین کنگره با همکاری دانشگاه اصفهان و اداره کل اوقاف و امور خیریه استان اصفهان و با مشارکت حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی معتبر داخلی و خارجی و استقبال گسترده محققان و پژوهشگران در تاریخ ۱۹ و ۲۰ شهریور ۱۳۹۲ در شهر اصفهان برگزار گردید و از بین بیش از ۶۰۰ مقاله ارائه شده به دبیرخانه کنگره، مقالات برتر در قالب مجموعه چهار جلدی چاپ و به

جامعه علمی کشور تقدیم شد. در این شماره به معرفی مقالات یک جلد از این مجموعه به نام «امامزادگان تجلی‌گاه هنر قدسی» که در آن تزیینات و آرایه‌ها در امامزادگان و بقاع متبرکه بررسی شده، می‌پردازیم.

۱. بررسی موتیف‌های صندوق بارگاه امامزادگان ساری با توجه به عقاید شیعی

نویسندگان: دکتر عفت السادات افضل طوسی^۱ و عظمت السادات گرامیان^۲

این نوشتار به معرفی و بررسی ویژگی‌های مفهومی موتیف‌های موجود روی صندوق بارگاه‌های بزرگان دین و امامزادگان در شهرستان ساری می‌پردازد. روش گردآوری اطلاعات، تلفیقی از شیوه کتابخانه‌ای و میدانی است و از عکاسی و فیش‌برداری برای این کار استفاده شده است. از ۲۹۲ مورد تعداد نمونه‌هایی که به صورت میدانی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، به ۸ مورد

به عنوان نمونه‌های دارای ارزش‌های فرهنگی و زیبایی‌شناسانه پرداخته شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد اندیشه‌های مذهبی تشیع، در جای جای نقوش موجود روی صندوق‌ها به ویژه در مورد نقوش هندسی، غالب است. هدف این پژوهش، معرفی و شناساندن نقوش صندوق‌ها و بررسی تأثیر عقاید شیعی در شکل‌گیری، صورت و محتوای این نقوش است.

۲. بررسی دیوارنگاره‌های امامزاده سید حمزه (علیه السلام)

نویسندگان: مرتضی پاشاپور^۳ و دکتر مهدی محمدزاده^۴

امامزاده سید حمزه (علیه السلام) یکی از بناهای تاریخی - مذهبی تبریز است که از زمان احداث تا کنون مورد توجه جدی مردمان این سرزمین بوده است و در هر دوره‌ای از تاریخ با حمایت‌های بزرگان دینی و سیاسی، الحاقات و تزییناتی به آن اضافه شده است که از جمله آنها می‌توان به

حجاری‌های مرمرین، دیوارنگاره‌ها، کتیبه‌های خوشنویسی شده و آینه‌کاری‌های درون‌گنبد اشاره کرد که ناشی از اهمیت این مکان مقدس در طول تاریخ است. در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته است، نخست نگاهی گذرا به جنبه‌های تاریخی و مذهبی امامزاده شده است و سپس دیوارنگاره‌های آن و کارکرد تزیینی آنها در امامزاده مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

بنای امامزاده سید حمزه (علیه السلام) دارای نقاشی‌دیواری‌هایی از دوران قاجار - دوران اوج دیوارنگاری ایران - است که نقوش متعددی از گل و پرند تا حالات انسانی را در یک مجموعه هماهنگ در کنار سایر تزیینات بنا به نمایش می‌گذارد و از نکات قابل توجه در دیوارنگاره‌های این بنا می‌توان بر تنوع موضوعی، تنوع نقش‌مایه‌ها و رقم‌دار بودن آنها اشاره کرد. موارد مذکور از جمله عواملی بودند که تحقیق در این زمینه و نگارش

این مقاله را ضرورت بخشیدند.

۳. مطالعه تطبیقی تزیینات امامزاده جعفر اصفهان و امامزاده یحیی ورامین

نویسندگان: مرضیه پرورش ریزی^۵
و شادابه عزیزپور^۶

دوره ایلخانی را می‌توان نقطه عطف تاریخ معماری ایران دانست. شکل‌های جدید معماری و بروز شیوه‌های تزیینی جدید سبب شد تا معماری ایران به تدریج یک شکل نهایی به دست آورد و به انسجام، هماهنگی و پختگی کامل برسد. یکی از ارزشمندترین میراث باقی مانده از معماری دوره ایلخانیان، ساخت بناهای آرامگاهی بوده که همواره در بافت فرهنگ و جامعه ایرانی مورد توجه قرار گرفته است.

از آثار ارزشمند دوره ایلخانی، بنای امامزاده جعفر اصفهان، متعلق به ۷۲۵ هـ.ق/۱۳۲۴م و امامزاده یحیی ورامین متعلق به ۷۰۷ هـ.ق/۱۳۰۷م است. این دو بنا، بر اساس دو شیوه متفاوت

ساخت بناهای آرامگاهی دوران خود ساخته شده‌اند. امامزاده جعفر (علیه السلام)، دارای تزیینات زیبای آجر لعاب‌دار و کاشی معرق است. مهم‌ترین شاخصه این بنا دو کتیبه قرآنی به خط کوفی و ثلث است. بنای امامزاده یحیی (علیه السلام)، شامل تزیینات کاشی‌کاری است که در نوع خود از بی‌نظیرترین آثار دوره مغول به حساب می‌آید. سطح داخلی این بنا با گچ‌بری؛ شامل نقوش گیاهی آمیخته با کتیبه ثلث است. هر دو بنا از جهاتی یادآور سنت‌های تزیین بنا در دوره سلجوقی و از جهاتی نشانگر تحولات و نوآوری‌های دوره ایلخانی در ساخت بناهای آرامگاهی است.

در این مقاله تلاش شده است تا ضمن معرفی این بناها، عناصر تزیینی آنها، معرفی و مورد مقایسه قرار گیرد. روش این پژوهش، روش میدانی و کتابخانه است. به این ترتیب که با مستندات تصویری تهیه شده از این دو بنا، آرایه‌های تزیینی آنها از حیث

محتوایی و گرافیکی با نگاهی تطبیقی مورد بررسی قرار گرفته است، تا علاوه بر مستندنگاری و حفظ این آثار ارزشمند، گامی برای شناخت و پیوند هنر معاصر با هنرهای سنتی برداشته شود.

۴. مروری بر خصوصیات معماری و تزیینات بناهای آرامگاهی قم در دوره ایلخانی (با نگاهی ویژه بر معماری و تزیینات بنای امامزاده خدیجه خاتون شهر قم)

نویسندگان: مهدی پیرحیاتی^۷ و عبدالله نصرالهی^۸

ابنیه و آرامگاه‌های مذهبی در ادوار مختلف اسلامی، همواره بستری مناسب برای ظهور استعداد و خلاقیت هنرمندان مسلمان بوده است. در این میان معماری و تزیینات وابسته به آن، به یکی از عمده‌ترین جلوه‌گاه‌های هنر اسلامی تبدیل شده و نقوش تزیینی در دستان هنرمندان اسلامی، به عنصری برای بیان عقیده و ارادت خالصانه به خاندان ائمه اطهار (علیهم

السلام) مبدل گردید. شهر قم به دلیل وجود بارگاه مقدسه حضرت معصومه (علیها السلام) و خیل کثیری از بقاع امامزادگان، به گنجینه‌ای پر بار از آثار معماری اسلامی بدل گردیده است و نیز به برکت حضور فرمانروایان مقتدر محلی در سده‌های هشتم تا چهاردهم شاهد ساخت یادمان‌های مذهبی تاریخی متعددی است که در فرهنگ معماری ایران به «برج‌های آرامگاهی» موسومند. اوج هنر ساخت بناهای آرامگاهی در قم را می‌توان در دوره ایلخانی مشاهده کرد. اما از میان مشاهد و بقاع متعدد در این شهر، بقعه امامزاده خدیجه خاتون (علیها السلام) که بنای آن از قرن هشتم هجری به جای مانده است، مزین به آرایه‌های تزیینی زیبا و ارزشمندی است که جای بسی تأمل و تفحص دارد. در این راستا در این نوشتار سعی شده علاوه بر پاسخ‌گویی به سوالاتی نظیر بسترهای شکل‌گیری معماری و عناصر تزیینی امامزادگان و مقابر شهر قم کدامند؟ و خصوصیات

معماری و تزیینات بناهای آرامگاهی قم در دوره ایلخانی چیست؟ با روش تاریخی، توصیفی و تحلیلی به طور موجز، خصوصیات معماری و تزیینات بناهای آرامگاهی در دوره ایلخانی برشمرده شود و در نهایت، بنای امامزاده خدیجه خاتون (علیها السلام) با توجه به خصوصیات ذکر شده مورد بررسی قرار گیرد.

۵. جلوه‌های هنرهای تزیینی وابسته به معماری در بقاع متبرکه مازندران

نویسنده: احمد پیرزاد^۹

در این جستار کوشش شده است که بقاع متبرکه در منطقه مازندران که قدمت بالایی دارند و از لحاظ کمی، بسیار زیادند و از لحاظ کیفی خصوصیات معماری متنوعی مانند پلان‌های چند ضلعی و مدور، گنبد رک به صورت هرمی و چند وجهی همراه با چیدمان آجری خاص هستند بررسی شوند.

در این بقاع، تزیینات آجرکاری به صورت قطار بندی و تزیینات کاشی کاری به صورت نگینی، به همراه تزیینات آجرکاری به کار رفته است. تزیینات آجرکاری و کاشی کاری در ناحیه اتصال گنبد با بشن بقاع متبرکه در برج‌های آرامگاهی، در نمای خارجی جلوه خاصی به این اماکن داده است. تزیینات گچ‌بری همراه با کتیبه و خوشنویسی فضای داخلی نیز بر زیبایی این بقاع افزوده است. دستاوردهای این مقاله نشان می‌دهد که تزیینات وابسته به معماری در بقاع متبرکه ضمن ارائه زیبایی‌های کالبدی، تجلی‌نگرش‌های مذهبی و آیینی تشیع بوده و زیبایی‌های کالبدی و فراکالبدی، منجر به قداست مکان معماری در نزد مردم مسلمان منطقه در ادوار تاریخی تا عصر حاضر شده است. روش تحقیق در این مقاله به صورت تحلیلی-توصیفی با توجه به اسناد کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی بوده است.

۶. آرایه‌های گچ‌بری بقعه امامزاده یحیی ورامین

نویسندگان: بهاره تقوی نژاد^{۱۰} و
صدیقه میرصالحیان^{۱۱}

بقعه امامزاده یحیی (علیه السلام) در محله کهنه گل شهرستان ورامین، یکی از بناهای برجای مانده از دوره ایلخانی است که به واسطه تزیینات گچ‌بری و کاشی‌کاری‌های خود، اهمیتی جهانی دارد. در این بقعه، آرایه‌های گچ‌بری وسعت زیادی از تزیینات را به خود اختصاص داده است به گونه‌ای که در بخش‌های مختلف بنا از جمله: گوشه‌سازی‌ها (سه کنج)، دیوار سمت قبله، سقف و کتیبه ثلث تاریخ‌دار درون بقعه، می‌توان نمونه‌های منحصر به فردی از این تزیینات را مشاهده کرد. این آرایه‌ها با تلفیقی از نقوش گیاهی و هندسی بسیار زیبا و متنوع، به صورت برجسته و با تکنیک آژده‌کاری به همراه رنگ‌های اُخرایی و سیاه؛ جلوه‌های بصری بدیعی از گچ‌بری عصر ایلخانی را فراهم آورده است. نویسندگان این

مقاله، با روش تاریخی - توصیفی، با استناد به منابع کتابخانه‌ای و بر پایه پژوهشی میدانی، به معرفی و بررسی انواع آرایه‌های گچ‌بری موجود در این بنای تاریخی پرداخته، ارزش‌های بصری نقوش و طرح‌ها را مورد مطالعه قرار داده‌اند.

۷. مطالعه و بررسی هنرهای تزیینی بقعه سید رکن‌الدین یزد

نویسنده: دکتر یاسر حمزوی^{۱۲}
سید رکن‌الدین ابوالمکارم محمد قاضی حسینی یزدی فرزند قوام‌الدین محمد بن نظام از سادات عریضی یزد بود. وی در زمان سلطنت سلطان ابوسعید بهادرخان می‌زیست و از شیوخ و حکمای آن زمان بود که ابتدا نقابت سادات یزد، نایین و اصفهان را به عهده داشت و بعد به سمت قاضی‌القضاتی شهر یزد منصوب گردید. او در سال ۷۳۲ ه.ق به عالم جاودانی شتافت و در مدرسه رکنیه مدفون گردید. در حال حاضر، از این مدرسه فقط بخش اندکی

مقن

میراث

جاودان

شماره

۱۶

تابستان

۱۳۹۳

۲۰۹

باقی مانده که به بقعه سید رکن‌الدین معروف است. در این جستار، تلاش شده است تا هنرهای تزئینی این بنا که یکی از بناهای دوره آل مظفر شهر یزد است و از بعد هنری و زیبایی‌شناسی و همچنین تکنیک ساخت، ارزش بالایی دارد، مورد مطالعه قرار گیرد. پس از بررسی‌های مقدماتی، به کار روی بخش‌های مختلف آرایه‌های معماری این بنا برای شناخت دقیق مواد و مصالح به کار رفته و همچنین فنون ساخت لایه‌های آن، از آنالیزهای دستگامی و شیمی‌تر استفاده شده که نتیجه این مطالعات، مورد تحلیل قرار گرفته است.

۸. تحولات مضمونی و ساختاری کتیبه‌های نستعلیق در بقاع متبرکه دوره صفوی اصفهان

نویسنده: فرهاد خسروی بیژانم^(۱۳)
گسترش مذهب تشیع در اوایل قرن ۱۰ ه.ق و اقبال روز افزون دربار صفوی در بازسازی و ساخت

بقاع متبرکه، باعث تبلور بیش از پیش تزئینات معماری شد. در این میان، کتیبه‌نگاری با توجه به دربرداشتن بار معنایی و القای مفاهیم، مورد توجه بانیان بوده که نمونه‌های نفیس هنر کتیبه‌نگاری بازمانده در بقاع متبرکه این دوره، گواه این موضوع است.

این پژوهش، نقش کتیبه‌های نستعلیق را در تزئینات معماری بقاع متبرکه عهد صفوی اصفهان بررسی می‌کند. علاوه بر شرح شیوه‌های فرمی اجرای کتیبه‌ها، از جمله روش ساخت، ترکیب‌بندی و بررسی عیار خوشنویسانه، مفاهیم اجرا شده در این کتیبه‌ها نیز مورد تحقیق قرار گرفته است. جامعه آماری در این تحقیق، بنای امامزادگان جلیل‌القدر درب امام، اسماعیل، هارون ولایت، سنی فاطمه، شورا، شاه زید و نیز تکیه‌های میرزا رفیعا و خوانساری است که حاوی کتیبه‌های نستعلیق دوره صفوی هستند.

بر اساس نتایج به دست آمده،

ویژگی‌های بصری نستعلیق و فلسفه شکل‌گیری این قلم خوشنویسی، باعث ورود مضامین و مفاهیم جدیدی در کتیبه‌های صفوی شده است. اشعار فارسی در منقبت اولیا و ائمه معصومین (علیهم السلام) و نیز نعت شاهان از مضامینی است که در کنار آیات و احادیث بر دیواره‌های ابنیه نگاشته شده است. البته این تغییر مضمون اغلب با تغییر قلم از ثلث به نستعلیق همراه بوده است.

۹. خوانش اندیشه معناگرای قرآنی در تزیینات معماری بقاع متبرکه امامزادگان در عصر صفوی

نویسنده: زهرا دانش آرانی^{۱۴}
هنر اسلامی با برخورداری از بنیان‌های تفکر دینی در صور مختلف، به بیان وجوه سرشت معنوی خود در جوامع اسلامی می‌پردازد. از منظر نگرش دین اسلام، هر صورتی در ورای شاکله کالبدی خود مفاهیم و معنا دارد. واکاوی اندیشه‌های معناگرایانه

موجود در شاکله کالبدی آرایه‌های تزیینی آثار معماری اسلامی، مبین حضور آگاهانه معانی منبعث از قرآن کریم، جهان‌بینی اسلامی و تفکر شیعی است. توجه به شاخصه‌های معماری مذهبی، در جامعه شیعی ایران پس از صفویه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است به گونه‌ای که زیباترین صور معماری، در آرایه‌های تزیینی بقاع متبرکه امامزادگان قابل مشاهده است. مکانی که تجلی دهنده مبانی و مفاهیم تفکر اسلامی است. این پژوهش، جستاری برای تبیین مولفه‌های قرآنی موجود در آرایه‌ها و عناصر تزیینی دو بقعه متبرکه عصر صفوی، سلطان عطابخش و امامزاده حبیب بن موسی در کاشان است. کنکاش صورت گرفته، سعی بر آن دارد تا با مطالعات توصیفی و تحلیلی و در پاره‌ای موارد، با استفاده از رهیافت‌های تطبیقی و برداشت‌های میدانی این مسأله را تبیین کند که اندیشه‌های والای قرآنی، بستر شکل دهنده آرایه‌های تزیینی و

معماری عصر صفویه در معماری بقاع متبرکه است و این بدان معنی است که رویکرد قرآنی در آثار هنری عصر صفوی قابل توجه است.

۱۰. تصویرشناسی ادبی امامزادگان در آثار جلال آل احمد

نویسندگان: ابراهیم سلیمی کوچی^{۱۵} و سمانه شفیع^{۱۶}

جلال آل احمد از چهره‌های مطرح و مناقشه برانگیز روشنفکری و ادبیات معاصر ایران است. او در بسیاری از آثار خویش برای توصیف مولفه‌ها و شئون زندگی شناختی ایرانی از ادبیات تجربی بهره برده است. به این معنا که او از رویکردی ادبی استفاده کرده است که در آن نویسنده از نزدیک به بررسی واقعیات زندگی روزمره مردم و بازنگری آنها می‌پردازد و دستاورد این جستجو را در آثار خود بازآفرینی می‌کند. جلال در بسیاری از سفرنامه‌ها و تک‌نگاری‌هایش به هیأت ایران‌شناسی خستگی‌ناپذیر و

پرسشگر ظاهر می‌شود که قادر است به یاری نگاه دقیق خود دیده‌ها و تجربه‌هایش را از جزئی‌ترین شئون زندگی مردم سرزمینش بنویسد و خواننده را به شناخت و بازشناخت آنها دعوت کند.

جلال آل احمد که همواره شیفته بیان یک تعهد اجتماعی و مسئولیت‌زا در ادبیات است، در آثاری همچون اورازان و خسی در میقات به توصیف ساختارهای مردم‌شناختی، زیباشناختی و جامعه‌شناختی امامزادگان و اماکن متبرکه می‌پردازد. نویسنده در این مقاله، با تکیه بر رویکرد تصویرشناسی در متون ادبی به بررسی این مساله می‌پردازد که دیدگاه جلال آل احمد به عنوان یک روشنفکر زنده و یک سفرنامه‌نویس صاحب سبک در باب امامزادگان و کارکردهای سازنده آنها چیست؟ او به عنوان یک ایرانگرد صاحب اندیشه بر چه مولفه‌هایی از حضور متشخص امامزادگان در زندگی، تاریخ و فرهنگ ایرانی -

اسلامی تأکید کرده است؟

۱۱. بررسی متون و تصاویر در سنگ مزارهای امامزاده احمد اصفهان

نویسنده: اکبر شاهمندی^{۱۷}

در روند تغییر و تحول آرامگاه‌ها، بناهای آرامگاهی ایران در دوره اسلامی به صورت یک مجموعه یکپارچه از مقابر درآمد که به دلیل اعتقادات مذهبی و ارادت مردم، همگی حول مزار امامزادگان، سادات، بزرگان دین و عرفا تمرکز یافت. البته رشد آیین تشیع، نقطه اوج همه این تحولات بود چرا که پادشاهان صفوی (به ویژه شاه عباس) به امامان شیعه و نوادگان آنها ارادت خاصی نشان می‌دادند و همواره در ساخت، مرمت و تزیین بقاع آنها کوشا بودند. مقبره امامزاده «احمد بن علی بن الامام محمد بن علی بن الباقر (علیهم السلام)» اصفهان یکی از این بقاع متبرکه است که اگرچه اصل ساخت آرامگاه آن مربوط به عصر «شاه

سلطان حسین صفوی» است اما در دوره‌های مختلف به خصوص در دوره قاجاریه، بنا و تزیینات زیادی از جمله نقاشی دیواری، کتیبه‌نگاری، کاشی‌کاری و قبور مختلف با حجاری‌های زیبا به این مکان الحاق شده و این بقعه را از نظر هنری نیز ارزشمند کرده است. در این نوشتار، قبور نفیس موجود در این امامزاده، بررسی و متون و نقوش آنها به روش توصیفی و تحلیلی بررسی شده است.

۱۲. شکوه قلم ثلث در کتیبه‌های مذهبی امامزاده جعفر (علیه السلام)

نویسنده: شهاب شهیدانی^{۱۸}

امامزادگان صرف نظر از نوع انتسابشان به ائمه اطهار (علیهم السلام)، از جمله منابع مهم تاریخ هنر ایران اسلامی‌اند. بخش مهمی از تکوین تزیینات معماری اسلامی در ایران به وجود این قبیل اماکن مربوط می‌شود. بنا به اهمیت عنصر نوشتار

وقف

میراث

جویدان

شماره

۸۶

تابستان

۱۳۹۳

۲۱۳

در تمدن اسلامی، کتیبه‌ها همواره فصل مهمی از تزینات معماری بنا به شمار آمده‌اند و وجود آنها بر تشخیص و تمایز معماری اسلامی نسبت به سایر گونه‌های معماری جهان صحنه گذاشته است. رواج تشیع در ایران به‌ویژه پس از عصر مغول، توجه مضاعف به امامزادگان را در پی داشت و کاربرد و جایگزینی خط ثلث به جای خط کوفی در کتیبه‌نگاری که تقریباً هم‌زمان با عصر مغول رواج و شدت یافت، استفاده از این قلم را در کتیبه‌نگاری تثبیت نمود. امامزاده جعفر (علیه السلام) در اصفهان، از جمله اماکن متعلق به عصر ایلخانان واپسین است که تزینات کتیبه‌ای آن به قلم ثلث در شمار زیباترین کتیبه‌های ایران اسلامی در بقاع امامزادگان است. جلوه‌های بصری خط ثلث همراه با کاشی‌کاری و گچ‌بری ممتاز آن و سبک و اسلوب ثلث نگاری این بنا که شیوه متعارف و هنرمندانه خوشنویسی عصر ایلخانی به بعد را تأیید می‌کند، از

جمله مظاهر بارز کتیبه‌نگاری در این بناست. عمده مطالعات کتیبه‌نگاری معطوف به خوانش متن است و اغلب از وجوه بصری و زیباشناختی در اقلام مهم کتیبه‌نگاری اسلامی غفلت کرده‌اند. این نوشتار ضمن توجه به ارزش‌های بصری کتیبه‌های ثلث در این بنا، می‌کوشد تا ارزش و جایگاه کتیبه‌نگاری و نیز اهمیت قلم ثلث را با توجه به کتیبه‌های این بنا تحلیل و بررسی نماید.

۱۳. بررسی آرایه‌ها و نقوش تزینی امامزاده هارون ولایت اصفهان

نویسنده: عاطفه شهابی^{۱۹}

آثار برجای مانده از هنرهای تزینی در ابنیه اسلامی، مخصوصاً در اماکن مذهبی نظیر مساجد و بقاع متبرکه، واجد روحیات منحصر به فرد و ژرفای تجسمی هستند. شهر اصفهان با داشتن آثار معماری بسیار زیبای دوره صفوی، به گنجینه‌ای پربار از آثار

و نقوش اسلیمی و ختایی، هندسی، انسانی، گیاهی، حیوانی و خط نگاره از نقوش تزئینی به کار رفته در این امامزاده است. شیوه تحقیق در این مقاله تاریخی، توصیفی است و ابزار گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی و شیوه برخورد موردکاو بوده است.

۱۴. بررسی جلوه‌های صوری و محتوایی نقاشی‌های بقاع متبرک و نقش آن در ترویج اعتقادات شیعی در ایران

نویسنده: دکتر حسین عابد دوست^{۲۰}
نقاشی‌های بقاع متبرک که از جمله هنرهای مذهبی است که مخاطب آن توده‌های مردمی‌اند که گرایش‌های مذهبی به ویژه شیعی دارند. با آن که سابقه دیوارنگاری در ایران بسیار کهن است، قدیمی‌ترین نمونه موجود از این نقاشی‌ها را می‌توان از دوره غزنوی و در مقبره ارسلان جاذب در سنگ بست خراسان دانست. این نقاشی‌ها

تزئینی معماری اسلامی بدل گردیده است. از میان بقاع و امامزاده‌های شهر اصفهان، بقعه امامزاده هارون ولایت که از بناهای دوره صفوی است، مزین به آرایه‌های تزئینی زیبا و ارزشمندی از این دوره و دوره قاجار است. از آنجا که تاکنون به تزئینات معماری و نقوش به کار رفته در تزئینات این امامزاده به خوبی در منابع پرداخته نشده است، این مقاله به این مقوله اختصاص یافته است. شناخت و دسته‌بندی آرایه‌های تزئینی و نقوش تزئینی به کار رفته در این بنا، از اهداف این مقاله است. برای رسیدن به این هدف دو پرسش مطرح است. نخست این که چه نوع آرایه‌های تزئینی در بنای امامزاده هارون ولایت استفاده شده و دوم این که چه نوع نقوشی در تزئینات این بنا به کار رفته است؟ در نهایت این نتیجه حاصل شده است که آرایه‌های تزئینی به کار رفته در این بنا شامل کاشی‌کاری، نقاشی دیواری، گچ‌کاری، حجاری و آینه‌کاری است

در دوران مختلف، بر دیوارهای مکان‌های مذهبی تصویر شده‌اند اما امروزه شمار اندکی از آنها به جا مانده است. نویسنده در این تحقیق، قصد دارد ویژگی‌های محتوایی و صوری این نقاشی‌ها را بیان کند و با مقایسه تصاویر موجود از نقاشی‌های بقاع متبرکه با نمونه‌های مشابه آن در هنر پیشا اسلامی و دوره اسلامی، ارتباط نقاشی‌های بقاع را با سنت‌های کهن تصویرگری در ایران نشان دهد. بررسی ارزش‌های بصری و تاریخی این نقش‌مایه‌ها و هماهنگی آنها با تفکرات شیعی از اهداف این تحقیق است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری مطالب از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و تصویرخوانی است. نقاشی‌های بقاع از نظر محتوا اشاعه دهنده اعتقادات مذهبی شیعیان است. تصویرگری پیامبران به ویژه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، امامان (علیهم السلام) و رشادت‌ها و بزرگواری‌های آنها به ویژه امام حسین

(علیه السلام) و حوادث روز عاشورا و روایت‌های مرتبط با آن، صحنه‌های بهشت و جهنم از موضوعات این نقاشی‌هاست. نویسنده در این تحقیق نتیجه گرفته که بیان رشادت‌ها و بزرگی انسان‌های پاک سرشت موضوع کلی این نقاشی‌هاست. از نظر ویژگی‌های صوری، تداوم حیات برخی آرایه‌های کهن ایرانی در این آثار دیده می‌شود. نقش‌مایه درخت زندگی با شکل‌های تصویری درخت شاخ و برگ‌دار، درخت سرو و درخت انار از جمله نقوش رایج در این دیوارنگاره‌هاست. هاله‌های تصویر شده دور سر بزرگان دین، قابل مقایسه با تصویر هاله در آثار دوره ساسانی و آثار دوره اسلامی است. نوع طراحی تاج‌ها نیز قابل مقایسه با تصویرگری تاج در دوران ساسانی است. برخی از صحنه‌های این نقاشی‌ها از نظر ترکیب کلی تصویر و نیز موضوع برگرفته از نگارگری دوره اسلامی است. به ویژه تصویرگری صحنه‌هایی از رشادت‌های حضرت

علی (علیه السلام) در کتاب خاوران‌نامه ابن حسام خوشفی و نیز صحنه‌هایی از معراج حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله).

۱۵. بررسی نقوش سرو، ازدها و پرنده در بقعه متبرکه امامزاده عبدالله شوستر و خانه بنکدار اصفهان در دوره قاجار

نویسنده: راهله عرفان منش^{۲۱}

انسان گرایش طبیعی به آفرینش نماد دارد و به همین دلیل است که با تغییر اشکال و اشیاء به آنها حالت مذهبی یا هنری می‌بخشد که از جمله این اشکال می‌توان به نقوش خانه بنکدار و امامزاده عبدالله (علیه السلام) اشاره کرد؛ آنچه پس از ورود به خانه بنکدار اصفهان که هر سال در دهه اول محرم برای عزاداری امام حسین (علیه السلام) توجه بیننده را به خود جلب می‌کند، سرپوشی است که بر حیات خانه گذاشته‌اند. این پوش که پارچه قلمکار می‌باشد دارای نقوشی چون

سرو، ازدها، پرنده، شیر و... است که مربوط به دوره قاجار می‌باشد. اما وقتی از این مکان خارج شده و وارد بقعه امامزاده عبدالله شوستر می‌شویم، متوجه این نقوش با اندک تغییری بر سقف امامزاده که بازسازی آن به دوره قاجار می‌رسد، می‌شویم. سوالی که اینجا مطرح می‌شود این است که این نقوش چه معنایی داشته و نماد چه بوده‌اند که بر روی سقف یا پوش چنین مکان‌های متبرکی نقش بسته‌اند. هدف از این تحقیق رسیدن به معنای این نقوش می‌باشد. این تحقیق به روش توصیفی تحلیلی سامان یافته و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است و به مفهوم نماد پرداخته و نشان می‌دهد اثر هنری مجموعه‌ای از نشانه‌هایی است که فراتر از فرد و در گسترده باورها و فرهنگ جامعه مطرح می‌باشد. نویسنده به تحلیل و کشف زوایای ناشناخته باورها، اعتقادات و جهان‌بینی مستتر در این بناها می‌پردازد.

وقتی

میراث

جویدان

شماره

۸۶

تابستان

۱۳۹۳

۲۱۷

۱۶. بررسی سیر هنر دیوارنگاری در امامزاده‌های اصفهان از صفویه تا قاجار (با تکیه بر دیوارنگاره‌های امامزادگان شاه زید، میر حمزه و هارون ولایت)

نویسندگان: حسین کریمیان^{۲۲} و
زینب نجفی^{۲۳}

از دیر باز برای پوشش و تزئین بناهای خشتی در ایران زمین از گچ و رنگ بر روی آنها استفاده می‌شده است. در کاخ هفت تپه خوزستان و بنای تپه گورا متعلق به ایلامیان این هنر خودنمایی می‌کند. در حفاری‌های تخت جمشید برای پوشاندن و تزئین ستون‌های چوبی تالار خزانه داریوش و تزئین و پوشش دیوارهای خشتی کاخ اردشیر اول استفاده از گچ و رنگ آمیزی بر آن کشف شده است. در زمان پارتیان استفاده از گچ در ساخت و تزئین بنا جایگاه مهمی پیدا می‌کند و همپای آن دیوارنگاری که نمونه بارز آن دیوارنگاره‌های سه ایزد و شاه و شهبانو در کوه خواجه سیستان

است جلوه‌گری می‌کند. در زمان ساسانیان این هنر در مکان‌هایی چون تل سفیدک- اتاق منقوش (شهرگور) فیروزآباد- بر اساس متون و دورا اورپوس ادامه می‌یابد. بعد از ورود اسلام حدود دو قرن این هنر به دلیل نگرشی نو و اسلامی به هنرها از بعد معنوی و عدم برپایی مکان‌های فاخر بر اساس موازین اسلامی دچار فترت می‌شود. در زمان سامانیان این هنر تولدی دوباره می‌یابد تا این که در زمان صفویه هم‌زمان با اوج و پیشرفت دیگر هنرها مخصوصاً در اصفهان پایتخت هنرپرور صفویان این هنر جانی تازه می‌گیرد و در کاخ‌هایی چون چهلستون، عالی قاپو و خانه‌های اشراف جلوه‌گر می‌شود ولی تفاوت عمده آن با زمان‌های دیگر این است که این هنر تنها حکومتی نیست و هم‌زمان بر دیوار امامزاده‌ها، خانه‌ها، تکیه‌ها و زورخانه‌ها خود راعرضه می‌کند و به درون دل مردم کوچه بازار آرام آرام راه خود را باز می‌کند. زمان

قاجار، اوج هنر دیوارنگاری است هنری که بیشتر با ذهن و دل مردم کوچه بازار بر دیوار امامزاده‌ها، بقاع، قهوه‌خانه‌ها و زورخانه‌ها و در قلب و روح مردم جای دارد. هنگامی که بر دل دیوار امامزاده‌ای نقش می‌بندد واگوی عطش و عشق هنرمند به موضوع آن است که از دلش برآمده و لاجرم آنچه از دل برآید بردل نشیند. بر دل مردمانی ساده و عامی نه کاخ نشینانی که فقط دنیا و لذت‌هایش را جستجو می‌کنند. در این تحقیق که به روش میدانی و مطالعه کتابخانه‌ای انجام شده سعی گردیده است به بررسی سیر هنر دیوارنگاری و توصیف آن در امامزاده‌های اصفهان در برهه زمانی صفویه تا قاجار در شهر اصفهان پرداخته شود. ارتباط موضوعات به کار رفته با کاربری بنا و خاستگاه موضوعات این دیوارنگاره‌ها از دیگر مسائل مورد بررسی نویسندگان است.

وقف

میراث

جویدان

شماره

۱۶

تابستان

۱۳۹۳

۲۱۹

پی نوشت ها:

۱. پژوهشگر و عضو هیأت علمی دانشگاه الزهرا
۲. پژوهشگر ارتباط تصویری
۳. کارشناس ارشد هنر اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز
۴. پژوهشگر و استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز
۵. کارشناس ارشد هنر اسلامی دانشگاه هنر اصفهان و مدرس دانشگاه سپهر اصفهان
۶. کارشناس ارشد هنر اسلامی دانشگاه هنر اصفهان و مدرس دانشگاه سپهر اصفهان
۷. کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی بروجرد
۸. کارشناس ارشد مرمت بنا دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز و مدیر آموزشی انجمن بوم آورد ایران
۹. کارشناس ارشد مرمت و احیاء بناها و بافت های تاریخی دانشگاه هنر اصفهان
۱۰. دانشجوی دکتری پژوهش هنر و مدرس دانشگاه هنر اصفهان
۱۱. پژوهشگر صنایع دستی دانشگاه هنر اصفهان
۱۲. دکتری مرمت اشیای تاریخی و فرهنگی دانشگاه هنر اصفهان
۱۳. پژوهشگر و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند
۱۴. پژوهشگر معماری و مدرس دانشگاه پیام نور مرکز اردبیل
۱۵. پژوهشگر زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان
۱۶. پژوهشگر زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان
۱۷. پژوهشگر هنر (پژوهش هنرهای سنتی)
۱۸. استادیار گروه تاریخ دانشگاه لرستان
۱۹. کارشناس ارشد صنایع دستی دانشگاه هنر اصفهان
۲۰. دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی دانشگاه شاهد
۲۱. پژوهشگر صنایع دستی و عضو هیأت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان
۲۲. پژوهشگر و استادیار گروه باستان شناسی دانشگاه تهران
۲۳. پژوهشگر رشته باستان شناسی دانشگاه تهران